

*Тополевський Р. Б.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Львівський державний університет внутрішніх справ*

ПРАВОВА ФУТУРОЛОГІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Анотація. Стаття присвячена проблемі застосування концепції правової футурології для прогнозування розвитку правової системи.

Ключові слова: футурологія права, правова система, юридичне прогнозування, правова модель майбутнього.

Постановка проблеми. Сучасні правові дослідження перш за все намагаються вирішити проблеми «тут і зараз», в той же час проблематика дослідження майбутнього правових систем залишається недостатньо розробленою. Це значною мірою пов'язано зі складністю таких досліджень, перш за все внаслідок високого ступеню невизначеності майбутнього, що призводить до того, що результати дослідження майбутнього правових систем мають багатоваріантний характер. Намагання зазирнути за «горизонт подій» щодо розвитку правової системи, а потім використати ці знання для програмування бажаної моделі розвитку суспільства – це саме ті визначні характеристики правової футурології, які дозволяють забезпечити розвиток людства з мінімальними втратами і максимальною ефективністю. Однак на сьогодні інструменти такого прогнозування та програмування розроблені недостатньо, а самі прогнози мають недостатньо чіткий характер.

Найбільш яскравими прикладами необхідності таких досліджень є сфера соціальної допомоги. Так, саме прийняття певних законів, які надавали матеріальну допомогу малозабезпеченим верствам населення призвело до появи родин, в яких декілька поколінь отримують таку допомогу не намагаючись знайти роботу. А за допомогою прийняття законів, які надають додаткову матеріальну допомогу у зв'язку з народженням дитини, держави намагаються стимулювати народжуваність для вирішення демографічних проблем в майбутньому. Однак особливий вплив на зміни правових систем здійснює науково-технічний прогрес. Так, поява новітніх інформаційно-комунікаційних технологій гостро поставила проблему з необхідністю додаткового правового захисту приватності особи, а розробка технологій клонування або кіборгізації людини вимагає пошуку адекватних правових моделей, які б ефективно регулювали суспільні відносини у цих новітніх сферах.

Мета статті – з'ясувати основні напрямки прогнозування майбутніх змін правових систем як складової правової футурології.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія держави і права ставить за мету виявлення загальних закономірностей розвитку державно-правових явищ. Комплексний аналіз попереднього та поточного стану певної правової системи дозволяє розгорнути варіанти їхньої еволюції та розвитку, побудувати імовірні сценарії найближчого майбутнього правової системи, сформулювати уявлення про те, якого вигляду набуде інститут або галузь права в майбутньому. Разом із тим таке прогнозування розвитку правових явищ, як сфера наукових знань все ще перебуває на початковому етапі становлення. Прогнозування розвитку правових явищ є складовою футурології права

або «правової (юридичної) футурології» (Д. Фанк, Р. Саскінд, Р. Віддісон), однак не обмежується ним.

Так, Д. Фанк вказував, що не охоплюється правовою футурологією короткострокове прогнозування на основі екстраполяції нещодавньої правової історії. Так само виключаються нормативні аргументи на користь правової реформи, оформлені без посилання на альтернативні майбутні стани правової системи. Він також вважає помилковим відносити списки альтернативних шляхів і напрямки правової еволюції, але не здійснювати оцінку відносної ймовірності різних сценаріїв [1, с. 626-628].

Дослідження у сфері юридичного прогнозування мають давню традицію і в радянській юриспруденції (Ю. А. Тихомиров). В рамках цих досліджень було сформульовано загальні характеристики юридичного прогнозування, результатів такого прогнозування, вимог щодо організації самого прогнозування.

В Україні проблематику правової футурології піднімав П. М. Сухорольський [2, с. 75], однак на сьогодні українська юридична наука не приділяє цій проблемі значної уваги.

Серед останніх досліджень цієї проблематики варто відзначити колективну монографію «The Law of the Future and The Future of Law», видану в 2011 р. [3].

На відміну від правового планування, яке здійснюється в межах поточних завдань правової системи і дозволяє сформулювати, наприклад, перелік нормативно-правових актів, прийняття яких потрібно для належного функціонування правової системи, футурологічні прогнози зазирають за горизонт поточних подій, намагаючись передбачити події, які відбудуться після бифуркації, спричиненої подією, що змінює плин звичайного лінійного розвитку подій.

Завдання правової футурології вимагає вийти за рамки наявних усталених шаблонів. Оскільки в рамках короткострокового прогнозування такий підхід є, як правило, виправданим, то в середньостроковій та довгостроковій перспективі потребує врахування значної кількості власне позаправових факторів.

Виклад основного матеріалу. Футурологія як сфера наукового знання розглядається як методика і спосіб прогнозування, а також вживається на позначення сфери прогностики у різних галузях суспільного життя та до сучасних концепцій розвитку людства у майбутньому.

Таким чином, футурологія права надає методику і спосіб прогнозування розвитку правової системи.

Слід зазначити, що у правовій футурології доцільно виділити декілька напрямків. Серед них можна назвати дослідження майбутнього юридичної науки, дослідження майбутнього правової системи як поняття і правових систем окремих держав зокрема. Окремий напрямок становить дослідження майбутнього права як соціального явища.

Головне завдання футурологічних прогнозів правової системи – вловити тенденції та сформулювати бачення можливого зрізу правової дійсності в певний проміжок часу.

Такі зрізи мають різну назву. Юдкін А. В. пропонує вживати термін «правова модель майбутнього», під якою розуміють-

ся «відображення стану правових норм або їхньої сукупності, взяті в певній точці часу в майбутньому» [4, с. 242-243]. Це визначення, на нашу думку, є недостатньо точним. Так, увага звертається лише на стан правових норм (їхньої сукупності), залишаючи за межами уваги спосіб та характер взаємодії правових норм. Інше зауваження стосується неможливості точно визначити певну часову точку майбутнього, в якій існуватиме дана правова модель. Швидше має йтися про певний часовий відрізок, в якому така правова структура стане можливою з урахуванням настання інших умов.

Таким чином, формулюючи правову модель майбутнього, ми намагаємося побудувати таку правову конструкцію, яка б у відповідності до основоположних принципів права дозволила забезпечити вирішення поставленого завдання.

Юджин А. В. також вказує на такі риси правової моделі майбутнього, як суб'єктивний характер (з урахуванням творчої інтуїції автора моделі та його суб'єктивного підходу); статичний характер, що фіксує стан норми (сукупностей норм) в майбутньому; системний характер, що враховує місце норм права в системі права та системі законодавства [4, с. 242-243]. До цього слід додати таку характеристику, як новизна або евристичність запропонованої моделі.

На відміну від власне сценарного прогнозування, яке намагається враховувати різні фактори, внаслідок чого формується футуристична багатоваріантність правової дійсності, метод «правової моделі майбутнього» зосереджується на одному найважливішому факторі, який є визначальним у розвитку відповідного інституту права. Внаслідок цього формується правова модель майбутнього у вигляді відповідного текстового оформлення норми права (інституту права), яку пропонується запроваджувати і реалізовувати в майбутньому при настанні відповідних умов.

Юридична футурологія може розглядатися не лише як сфера наукових уявлень про майбутнє правової системи, але і як вид юридичної діяльності. Остання характеризується тим, що має дослідницький характер і базується на творчому експертному підході щодо формулювання майбутнього правової системи і її складових. Юридична футурологія може виступати і як метод, який дозволяє передбачити недоліки наявного розвитку правової системи або окремих її складових і усунути їх до того, як вони почнуть суттєво впливати на ефективність функціонування правової системи.

Роль юридичної футурології зростає в періоди правових реформ або в так звані «транзитивні» (перехідні) періоди розвитку суспільства, коли зміна низки суттєвих параметрів, факторів та елементів суспільства очікувано матиме наслідком новий стан розвитку суспільства (і відповідно новий стан розвитку правової системи). Саме за допомогою юридичної футурології можна запропонувати способи регулювання нових суспільних відносин, поява яких ще не очевидна на початку процесів суспільних змін.

Однак найбільш важливим вважаємо такий аспект юридичної футурології, як «програмування майбутнього». Він передбачає застосування певних прийомів і методів для впливу на події в майбутньому. Однак такий підхід потребує інтенсивних досліджень, оскільки він все ще не має системного характеру. Так, однією з версій того, що саме вплинуло на падіння підліткової злочинності в США у 90-х роках XX століття, вважають [5, с. 169-175] винесення Верховним судом США у 1973 р. рішення у справі Роує проти Вейд (Roe v. Wade) [6, с. 38-39], яке передбачало право жінок на проведення абортів. Варто зазначити, що в момент винесення рішення можливість такого розвитку подій навіть не передбачалася.

Розглядаючи правову футурологію в контексті прогнозування розвитку правової системи, слід розглядати правову систему з точки зору її елементного складу. Так, очевидно, доцільно розглядати прогнозування майбутнього розвитку правової системи з точки зору її ідеологічної складової (правосвідомості), нормативної (система права/система джерел права) і функціональної (правовідносини, юридична практика). Окремого дослідження потребує майбутній розвиток та трансформація юридичних інституцій.

Висновки. Таким чином, сучасне прогнозування у сфері права в Україні значною мірою носить хаотичний, безсистемний, розрізнений характер і не здійснює значного впливу на функціонування правової системи. Поглиблення знань у цій сфері та запровадження їх у юридичну практику сприятиме підвищенню ефективності функціонування правової системи та забезпечить більш швидке реагування на появу нових юридично-значимих ситуацій, конфліктів, проблем.

Така діяльність повинна включати прогнозне (випереджаюче) розроблення концепцій розвитку правової системи та юридичної науки, передбачення юридичних тенденцій та закономірностей, процесів, які характеризуються як високою, так і низкою імовірністю; передбачення потреб суспільства у сфері права; прогнозування шляхів реформування системи права / системи джерел права; прогнозування та пошук засобів підвищення ефективності правозастосування та правоінтерпретаційної діяльності.

До перспективного напрямку футурологічної діяльності у сфері права доцільно також віднести розробку методик прогнозування наслідків прийняття рішень органами влади у правовій сфері.

Література:

1. Funk D.A. Legal Futurology: The Field and Its Literature / David A. Funk. – Law. Libr. J. – 1980. – № 73 – P. 625-633.
2. Сухорольський П. М. Поняття і завдання футурології на сучасному етапі розвитку // Восьма відкрита наукова конференція професорсько-викладацького складу ІМФН НУ «Львівська політехніка». Тези доповідей. – Львів, 12-13 листопада 2009р. – С. 75.
3. The Law of the Future and The Future of Law. Sam Muller, Stavros Zouridis, Morly Frishman and Laura Kiste maker (editors). – Torkel Opsahl Academic E Publisher. – Oslo 2011. – 744 p.
4. Юджин А. В. Правовая футурология: к постановке проблемы правового моделирования будущего / А. В. Юджин // Материалы IX Региональной научной конференции молодых ученых Сибири в области гуманитарных и социальных наук (Новосибирск, 2011 г.). – Новосибирск: НГУ. – С. 241-244.
5. Левитт С., Дабнер С. Фрикономика. Мнение экономиста диссидента о неожиданных связях между событиями и явлениями / Стивен Левитт, Стивен Дабнер. – М.: И. Д. «Вильямс», 2007. – 288 с. – С. 169-175.
6. Гольдман Р. Верховный суд США. Права и свободы граждан / Роджер Гольдман, Эва Лентовска, Станислав Франковски. – Варшава: Издательство «Бега», 1998. – С. 38-39.

Тополевский Р. Б. Правовая футурология как инструмент прогнозирования развития правовой системы

Аннотация. Статья посвящена проблеме применения концепции правовой футурологии для прогнозирования развития правовой системы.

Ключевые слова: футурология права, правовая система, юридическое прогнозирование, правовая модель будущего.

Topolevskyi R. Legal futurology as an instrument of forecasting the development of the legal system

Summary. The article deals with the problem of the concept of legal futurology of recast the development of the legal system.

Key words: legal futurology, legal system, legal forecasting, legal model of future.